

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 12

***Նվիրվում է պրոֆեսոր Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան
80-ամյակին***

**ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2016**

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)
№ 12

*Посвящается 80-летию профессора
Гургена Меликяна*

Ереван
Издательство ЕГУ
2016

YEREVAN STATE UNIVERSITY

PROBLEMS OF ORIENTAL STUDIES

(serial scholarly journal)

№ 12

*Dedicated to the 80th birthday anniversary of professor
Gurgen Melikyan*

YEREVAN
YSU PRESS

2016

3

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Ժողովածուի 12-րդ հատորի հրատարակումը ԵՊՀ
արևելագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորասախոսական
անձնակազմի համեստ նվերն է պրոֆեսոր
Գուրգեն Մելիքյանի ծննդյան 80-ամյակին

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն -	բ. գ. թ., պրոֆեսոր (<i>նախագահ</i>)
Ասատրյան Գառնիկ -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խաչիկյան Մարգարիտա -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր
Խառատյան Ալբերտ -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ
Կարաբեկյան Սամվել -	բ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննիսյան Լավրենտի -	բ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ
Մելքոնյան Ռուբեն -	բ.գ.թ., դոցենտ
(<i>համարի պատասխանատու</i>)
Ոսկանյան Վարդան -	բ.գ.թ., դոցենտ
Սարգսյան Լևոն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր
Սաֆարյան Ալեքսանդր -	պ.գ.թ., պրոֆեսոր
Սաֆրաստյան Ռուբեն -	պ.գ.դ., պրոֆեսոր,
ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս
Տոնիկյան Սոնա -	բ.գ.թ., դոցենտ

© ԵՊՀ հրատ., 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՊՀ ՌԵԿՏՈՐ ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆԻ
ՇՆՈՐՀԱՎՈՐԱԿԱՆ ՈՒՂԵՐՁԸ ՊՐՈՖԵՍՈՐ
ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ 80-ԱՄՅԱ
ՀՈՔԵԼՅԱՆԻ ԱՌԹԻՎ 5

ԳՈՒՐԳԵՆ ՄԵԼԻՔՅԱՆԸ 80 ՏԱՐԵԿԱՆ Է 8

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՍԵՄԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Դավիթ Հովհաննիսյան
ՖԱԹԻՄԱՆ՝ ՈՐՊԵՍ ՇԻԱՅԱԿԱՆ
ԿՐՈՆԱԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԱՌԱՆՑՔԱՅԻՆ ԿԵՐՊԱՐ 12

Հայկ Քոչարյան
ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԱԼ ՄԵՆԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՈՐՊԵՍ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԱՌՈՂՋԱՑՄԱՆ
ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ. ԻԲՆ ԲԱԶԱ 20

Գ. Գևորգյան
Է. Ասատրյան
ՍՈՒԵԶԻ ՃԳՆԱԺԱՍԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԻ
ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ
ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ 30

Է. Ասատրյան
ՆԱՍԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ. ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ԳՈՐԾԱՌՈՒՅԹ 45

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ
ՕՍՄԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռուբեն Մելքոնյան

ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ 1961 Թ.
ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԱՏԱՐԱԾ ԱՅՑԻ ՈՐՈՇ
ՄԱՆՐԱՄԱՍՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ (ԱՐԽԻՎՍՅՈՒՆ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ԼՈՒՅՄԻ ՆԵՐՔՈ)..... 58

Ալեքսանդր Սաֆարյան

ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ԶԻՅԱ
ԳՅՈՔԱԼՓԻՑ ՀԱՐՅՈՒՐ ՏԱՐԻ ԱՆՑ 67

Լուսինե Սահակյան

ՀԱՄՇԵՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐՈՒՄ 80

Անի Սարգսյան

ԲՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՏԻԿԱՆ ԲԱՔԻԻ ԴԻՎԱՆՈՒՄ 97

Միրանույշ Գալշոյան

ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ՑԵՂԵՐԻ ԲՈՆԻ
ՎԵՐԱԲՆԱԿԵՑՄԱՆ ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ
ՅԱՇԱՐ ՔԵՄԱԼԻ «ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԻ ՑՈՒԼԵՐԻ
ԼԵԳԵՆԴԸ» ՎԵՊՈՒՄ 109

Նաիրա Գինոսյան

ՀԱՅԵՐՆ ՕՍՄԱՆՅԱՆ ԿԱՅՄՐՈՒԹՅԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ (XIX ԴԱՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ԿԵՍ –
XX ԴԱՐԻ ՍԿԻՋԲ) 120

Արա Ազատյան

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ՀԱՅ
ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 139

Արթուր Դումանյան
ԲԱՆԱԿԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ԿՅԱՆՔՈՒՄ 1920-1970-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ.
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ 158

Արշակ Գևորգյան
1960 Թ. ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ ԱՄՆ-Ի ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 180

Հայկ Մարգարյան
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԽՈՇՈՐ ՔԱՂԱՔՆԵՐԻ ՄՈՒՆԻՑԻՊԱԼ
ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԵՐԿՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐՈՒՄ ԿԱՏԱՐՎԱԾ
ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ 196

Նաիրա Պողոսյան
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՐՏԱՑՈՂՈՒՄԸ ԱՀՄԵԴ ՋԵՄԱԼ ՓՈՇԱՅԻ
ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ 208

Լիլիթ Մովսիսյան
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ
ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ՝
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՎ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ
ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԻ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԱՅԻՆ
ՊԱՏԿԵՐԸ 217

Ժալդաս Աղիբաև
ՂԱԶԱԽՍՏԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (ռուսերեն) 225

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գուրգեն Մելիքյան
«ՓԻՅԱԹԱԹԱՆ ՓԻԼԸ ՂԱՆԴԱՂՈՒՄ» ԱՐՑԱԽԻ
ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՄԻ ՔԱՆԻ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 236

Վարդան Ոսկանյան
ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ 240

Հասմիկ Կիրակոսյան
ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ
ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒՄ 249

Քնարիկ Միրզոյան
Թադևոս Չարչյան
ՈՐՈՇ ՊԱՐԿԵՐԵՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԹԱԹԱՐԵՐԵՆՈՒՄ (անգլերեն) 255

Արտյոմ Տոնոյան,
Հովհաննես Սարգսյան
ՀԵՏՄԱՐԶՊԱՆԱԿԱՆ ԱՂՎԱՆՔՈՒՄ «ՔՈՒՐԴ»
ԱՆՎԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՀԻՇԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՆԴԻՐԸ 262

Ահարոն Վարդանյան
ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ ՆՈՐ ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՈՐՈՇ
ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ 273

Թերեզա Ամրյան
ՍՈՒՖԻԱԿԱՆ ՍԻՐՈ ԵՎ ԱՐԲԵՑՈՒՄԻ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԵԶԴԻԱԿԱՆ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԵՐՈՒՄ 281

Սվետլանա Հարությունյան
ԶՐԱԴԱՇՏԱԿԱՆ ՏՈՆԱՑՈՒՅՑԸ ԵՎ ԳԼԽԱՎՈՐ
ՏՈՆԵՐԸ 295

Լիլիթ Սաֆրաստյան
ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՎՏԱՐԱՆԴԻ ԿԻՆՈՅԻ ՆՈՐԺԱՄԱՆԱԿՅԱ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ. ՄՈՀՍԵՆ ՄԱԽՄԱԼԲԱՖ, ՇԻՐԻՆ
ՆԵՇԱՏ 304

Գառնիկ Գևորգյան
ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՎԵՊԻՑ (ԴԱՍԹԱՆԻՑ)
ՊԱՏՄԱՎԵՊ 320

Հովհաննես Խոբիկյան
ԿԱՐԻԱՆ ԱՔԵՄԵՆՅԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ 331

Արմեն Իսրայելյան
ԻՐԱՆԻ ՏԱՐԱԾՔԱՅԻՆ ԱՍԲՈՂԶԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆԸ
ՍՊԱՌՆԱՑՈՂ ՄԱՐՏԱՀՐԱՎԵՐՆԵՐՆ ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ
ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՀԵՏՈ 344

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆ 355

ՊՐՈՑԵՍՈՐ ԳՈՒՐԳԵՆ ՎՐԵԺԻ ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ ՄԵԹՈԴԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԸՆՏՐԱՆԻ 367

**ՈՐՈՇ ՀԱՅԿԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ**

Բանալի բառեր՝ կովկասյան պարսկերեն, հայերեն, հայկաբանություն, փոխառություն, բարբառ, լեզվական շփում, Շիրվան

Հայ-իրանական լեզվական առնչությունների գիտական ուսումնասիրությունը ավանդաբար կենտրոնացած է եղել հատկապես միջին իրանական լեզուների՝ հայերենի վրա թողած ազդեցության վերհանման և հետագոտման ուղղությամբ, մինչդեռ չափազանց հետաքրքրական արդյունքներ կարող են գրանցվել հատկապես Արևելյան Այսրկովկասի և Ատրպատականի նոր իրանական լեզուների ու բարբառների հետ հայերենի ունեցած պատմական առնչությունների ասպարեզում, երբ հաճախ հենց վերջինս է հանդես գալիս ազդեցություն թողնող լեզվի կարգավիճակում:¹ Ընդ որում, ասվածը վերաբերում է ոչ միայն բառապաշարային փոխառություններին, այլ նաև տարատեսակ ընդհանուր կաղապարներով ձևավորված դարձվածաբանական միավորներին և նույնիսկ տիպաբանորեն նույնական քերականական հատկանիշներին, որոնք անկասկած գոյացել են հայերենի և նշված տարածքների իրանական լեզուների միջև տևական սերտ շփումների շնորհիվ:

* Բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ԵՊՀ իրանագիտության ամբիոնի ղոցեկետ, իրանագիտության ամբիոնի վարիչի ժ.պ.: Էլ. փոստ՝ vardan.voskanian@ysu.am

¹ Խոսքը մի կողմից հայերենի, իսկ մյուս կողմից՝ կովկասյան պարսկերենի, թալիշերենի և նոր ազարիական լեզուների ու բարբառների ունեցած լեզվական փոխառնչությունների մասին է՝ ոլորտ, որը մինչև այժմ չի արժանացել գիտնականների պատշաճ ուշադրությանը:

Նույնիսկ նախնական թռուցիկ ուսումնասիրության արդյունքում ակնհայտ է դառնում, որ այս առումով բավական կարևոր նյութ է պարունակում հատկապես կովկասյան պարսկերենը կամ թաթերենը,² որը ժամանակակից պարսկերենի, դարի լեզվի (քաբույան պարսկերեն) և տաջիկերենի հետ միասին ժառանգորդը լինելով դասական նոր պարսկերենի, ընդհուպ մինչև XIX դարավերջ նշանակալի և բացառիկ դերակատարություն է ունեցել Շիրվանի երկրամասի մշակութային և հասարակական-քաղաքական կյանքում՝ սկզբնապես Շիրվանշահերի միջնադարյան պալատական և գրական լեզվի վիճակից ի վերջո նաև վերածվելով Ապշերոնյան թերակղզուց մինչև Դերբենտ ընդգրկող տարածքների համընդհանուր խոսակցական տարբերակի: Եթե հաշվի առնելու լինենք այն հանգամանքը, որ հայախոս բնակչությունը ևս դեռևս միջնադարից ի վեր մի քանի ալիքներով մուտք էր գործել և բնակչություն հաստատել պատմական Շիրվանի տարածքներում, ապա բնական է, որ երկու լեզուներով խոսող հանրությունների միջև անմիջական շփումները պետք է հանգեցնեին փոխադարձ ազդեցությունների նաև լեզվական մակարդակում: Ուստի՝ հենց կովկասյան պարսկերենի բարբառներում և խոսվածքներում վկայված որոշ հայկական բառային փոխառությունների էլ կանդրադառնանք այս հոդվածի շրջանակներում:³

Կովկ. պրս. **saqat** (Ղոնադքենդ),⁴ **saqat** (Մալիամ),⁵ **saqot** (Լահիջ),⁶ **soqot** (Դերբենտ),⁷ **saqat** (Մադրասա), **saqot** (Քիլվար),⁸

² Լեզվի անվանման եզրաբանական ճշտման համար տե՛ս Տոնոյան Ա., Կովկասյան պարսկերենի մի քանի բառի ստուգաբանական քննություն, «Բանբեր Երևանի Համալսարանի. Բանասիրություն», 2015, 1(16): 73, ծան. 1:

³ Կովկասյան պարսկերենի Մադրասայի բարբառի վրա հայկական ազդեցության մասին տե՛ս Ղալթախյան Ս., Հայերենի տարբերը հայ-թաթերեն բարբառում, «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1970, 3(322): 72-77:

⁴ Начыев М., Тат дилинин Гонагкэнд ләһчәси, Баки, 1971: 151:

⁵ Hüseynova G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 100-101:

saqot (առանց բարբառի որոշարկման)⁹ «*ցաքատ, էտոց, հատոց, պողպատյա շեղբով և փայտե կոթով գործիք՝ ոչ շատ հաստ ճյուղեր կտրելու համար, մեծ դանակ*»՝ փոխառություն է հայերեն բարբառային **ցակաթ** [c'akat'] (Մեյսարի),¹⁰ հմմտ.՝ ցակատ [c'akat] (Արցախ)¹¹ «*ցաքատ*» ձևից,¹² կովկասյան պարսկերենում c' > s (հմմտ.՝ կովկ. պրս. bolniskä < ռուս. больница) և k > q (հմմտ.՝ կովկ. պրս. qalxuz < ռուս. колхоз) կանոնավոր անցումներով, ինչպես նաև վերջինիս որոշ բարբառներում ու խոսվածքներում օյախոսության առկայության պայմաններում a > o մասնակի կամ ամբողջական զարգացմամբ: Կովկասյան պարսկերենի այս բառը ոչ մի դեպքում չի կարող ստուգաբանվել իբրև sa «երեք» և qat «շերտ» ձևերից բաղկացած բարդություն,¹³ իսկ փոխառության հստակ աղբյուրն, ինչպես արդեն նշվել է վերևում, անկասկած հայերենն է:

Կովկ. պրս. **türax** (Ղոնաղքենդ),¹⁴ **tirox** (Մալհամ),¹⁵ **tirox** (Գոմբորի),¹⁶ **tirax** (Արյուսքյուշ, Ղաղ Ղուշչի),¹⁷ **tirax** (Խալթան),¹⁸

⁶ Hüseynova G., Lahic tatların dili, Bakı, 2002: 56, 182; Hüseynova, G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 100-101:

⁷ Дадашев М., Русско-татский (горско-еврейский) словарь, Москва, 2006: 31, 250; Authier G., Grammaire juhuri, ou judéo-tat, langue iranienne du Caucase de l'est, Wiesbaden, 2012: 110, 319:

⁸ Մադրասայի և Քիվարի բարբառների ձևերը հեղինակի դաշտային գրառումներից են:

⁹ Hüseynova G., Tat dili leksik fondunun genealoji təhlili (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 174:

¹⁰ Բաղրամյան Ռ., Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964: 228:

¹¹ Մարգարյան Ա., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, Երևան, 2013. 746:

¹² Հայերեն բառի կազմության և ստուգաբանության մասին տե՛ս Martirosyan, H., Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon, Leiden, 2009: 619-621:

¹³ Նման անընդունելի ստուգաբանության փորձը տե՛ս Hüseynova, G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 100-101:

¹⁴ Начыјев М., Тат дилинин Гонагкэнд лəһчəси, Бакы, 1971: 151; Начыјев, М., Азəрбајчан татларынын дили (Фонетика, лексика, морфолокија, синтаксис), Бакы, 1995: 93:

tiryox (Ղուրա),¹⁹ **tirox**, **tiryox** (Դերբենտ),²⁰ **tirax**, **türax** (առանց բարբառի որոշարկման)²¹ «տրէխ, կիսամշակ կաշվից կարված անկրունկ ոտնաման»՝ փոխառություն է հայերեն բարբառային **տիրէխ** [**tirex**] (Մեյսարի),²² հմմտ.՝ տրբէխ [tərex] (Շամախի, Մադրասա),²³ տրբէխ [tərex], տրռըխ [təʁəx] (Արցախ) «տրէխ»²⁴ ձևից, կովկասյան պարսկերենում e > a, իսկ օ-յախտություն ունեցող որոշ բարբառներում ու խոսվածքներում a > o երկրորդական հնչյունական զարգացումով:

Չնայած իմաստային և հնչյունական տեսանկյունից կովկասյան պարսկերենի վերոնշյալ բառամիավորն ակներևաբար ենթադրում է փոխառություն հայերենից, սակայն այն բաղդատելի է նաև հայերենի հետ համեմատվող արաբական ծագման طراق

¹⁵ Начыјев М., Азәрбајчан татларынын дили (Фонетика, лексика, морфолокија, синтаксис), Бақы, 1995: 147:

¹⁶ Квачадзе М., Речь гомборских лаиджей (диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук), Тбилиси, 1990: 264: Վրաստանի Գոմբորի գյուղի բնակիչները Լեոնային Շիրվանի Լահիջ բնակավայրից այստեղ տեղափոխված կովկասյան պարսիկներն են, այսինքն՝ տվյալ դեպքում գործ ունենք, Լահիջի բարբառի խոսվածքներից մեկի հետ:

¹⁷ Soltanov A., Soltanov, M., Tatca-azərbaycanca, azərbaycanca-tatca lügət: Ərüsükş-Dağ Quşçu ləhcəsi, Bakı, 2013 (PDF տարբերակ): 58:

¹⁸ Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 21, 95, 120, 175, 176, 183, 186:

¹⁹ Агарунов Я., Агарунож, М., Татско (еврейско)-русский словарь, Москва, 1997: 167:

²⁰ Дадашев М., Русско-татский (горско-еврейский) словарь, Москва, 2006: 98; Authier G., Grammaire juhuri, ou judéo-tat, langue iranienne du Caucase de l'est, Wiesbaden, 2012: 167, 321:

²¹ Hüseynova G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 45; Hüseynova G., Tat dili leksik fondunun genealoji təhlili (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 184; Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 120:

²² Բաղրամյան Ռ., Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964: 228:

²³ Նույն տեղում:

²⁴ Հայերեն բառի ստուգաբանությունը և բարբառային ձևերը տե՛ս Աճառյան, Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1979, 4: 435, բարբառային ձևերը՝ Աճառյան Հ., Հայերեն գավառական բառարան, Թիֆլիս, 1913: 630:

[t̪irāq] «կոշիկին գամված կաշվե թերթ» ձևի հետ:²⁵ Փոխառության աղբյուրն արաբերենը համարելու դեպքում, սակայն, ոչ միայն որոշակիորեն դժվար բացատրելի է մնում իմաստափոխության հանգամանքը, այլ նաև խիստ խնդրահարույց է $q > x$ հնչյունական անցումը, քանի որ կովկասյան պարսկերենի թե՛ բնիկ իրանական և թե՛ արաբաթյուրքական փոխառյալ ձևերում q բաղաձայնը բառավերջի դիրքում նույնպես անփոփոխ կերպով պահպանվում է, հմմտ.՝ կովկ. պրս. qālaq «ագռավ» (բնիկ իրան.), battaq (թյուրք.) «ճահիճ», äxmäq (արաբ.) «հիմար» և այլն:

Կովկ. պրս. **hālou** (Ղոնաղքենդ),²⁶ **hālou**, **hālo** (Արյուսքյուշ, Դաղ Ղուշչի),²⁷ **hālou** (Խալթան),²⁸ **hālov** (Ղուրա),²⁹ **holov**, **hālov** (Դերբենս),³⁰ **halov** (Մադրասա),³¹ **halou**, **hālo** (առանց բարբառի որոշարկման)³² «կարպետ, փալաս, ծածկոց, ներքնակ, անկողին» փոխառություն է հայերեն բարբառային **հալավ** [halav] (Շամախի)³³ «շապիկ, ներքնաշոր, ծածկոց», հմմտ.՝ հալավ [halav] (Արցախ)³⁴ նաև «ճախարակի վրա ձգված ծածկոց» ձևից,³⁵

²⁵ Աճառյան, Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1979, 4: 435:

²⁶ Начыјев, М., Тат дилинин Гонагкэнд лəһчəси, Бақы, 1971: 149; Сəфəрова, N., Əlifба, Бақы, 1996: 31; Сəфəрова, N., Насыев, М., Zuhun tati (III sinif üçün dərslik), Бақы, 1996: 78:

²⁷ Грюнберг, А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 104, 139; Soltanov, A., Soltanov, M., Tatca-azərbaycanca, azərbaycanca-tatca lügət: Ərüsüküş-Dağ Quşçu ləhcəsi, Bakı, 2013 (PDF տարբերակ): 26:

²⁸ Грюнберг, А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 89, 174:

²⁹ Агарунов, Я., Агарунож, М., Татско (еврейско)-русский словарь, Москва, 1997: 79:

³⁰ Дадашев М., Русско-татский (горско-еврейский) словарь, Москва, 2006: 224; Authier G., Grammaire juhuri, ou judéo-tat, langue iranienne du Caucase de l'est, Wiesbaden, 2012: 100, 123, 178, 203, 302, 311:

³¹ Այս ձևը հեղինակի դաշտային գրառումներից է:

³² Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 121; Начыјев, М., Азəрбајчан татларынын дили (Фонетика, лексика, морфолокија, синтаксис), Бақы, 1995: 28:

³³ Բաղրամյան Ռ., Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964: 208:

³⁴ Սարգսյան Ա., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, Երևան, 2013. 404:

կովկասյան պարսկերենում վերջին վանկի -av > -ou/-ov երկհնչունացմամբ, որոշ դեպքերում երկհնչունի ավելի ուշ պարզեցմամբ և երկրորդական իմաստային զարգացումներով:

Կովկ. պրս. **qurqut**³⁶ (Լահիջ),³⁷ **qurqut** (Արյուսքյուշ, Դաղ Ղուշչի),³⁸ **qurqut** (Դերբենտ),³⁹ **qurqot** (Մադրասա),⁴⁰ **qurqut** (առանց բարբառի որոշարկման)⁴¹ «կորկոտ, ձավար, հաճար» փոխառություն է հայերեն բարբառային կուրկոտ [kurkot] (Շամախի),⁴² հմմտ. կըրկոտ [kərkot] (Քերքենջ),⁴³ կուրկուտ [kurkut] (Արցախ)⁴⁴ «կորկոտ, ծեծած և թեփը հանած ցորեն կամ գարի» ձևից,⁴⁵ կովկասյան պարսկերենում արդեն իսկ վերևում քննարկված k > q կանոնավոր անցմամբ: Ամեննին պարտադիր չէ, որ կովկասյան պարսկերենի փոխառության աղբյուրն անպայմանորեն լիներ այս բառում o > u անցումն ամբողջությամբ ավարտին հասցրած հայկական որևէ բարբառ, քանի որ նման հնչյունա-

³⁵ Հայերեն բառի ստուգաբանությունը և բարբառային ձևերը տե՛ս Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1977, 3: 10:

³⁶ Այս բառի՝ կովկասյան պարսկերենում հայերենից փոխառյալ լինելու մասին առաջինը տե՛ս Տոնոյան Ա. Կովկասյան պարսկերեն. պատմահամեմատական ուսումնասիրություն (բանասիրական գիտությունների թեկնածուի աստիճանի հայցման ատենախոսություն), Երևան, 2015: 153:

³⁷ Hüseynova G., Lahic tatların dili, Bakı, 2002: 30, 56, 176;

³⁸ Soltanov A., Soltanov, M., Tatca-azərbaycanca, azərbaycanca-tatca lügət: Ərüsüküş-Dağ Quşçu ləhcəsi, Bakı, 2013 (PDF տարբերակ): 39:

³⁹ Дадашев М., Русско-татский (горско-еврейский) словарь, Москва, 2006: 95, 161:

⁴⁰ Այս ձևը հեղինակի դաշտային գրառումներից է:

⁴¹ Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 120; Hüseynova G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 160, 211; Hüseynova G., Azərbaycan tatlarının dilinin etnoqrafik leksikasına dair, “Azərbaycan multikulturalizmi: din və dil siyasətinin inkişaf perspektivləri adlı beynəlxalq konfransın materialları”, Bakı, 2013: 39:

⁴² Բաղրամյան Ռ., Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964: 207:

⁴³ Նույն տեղում:

⁴⁴ Սարգսյան Ա., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, Երևան, 2013. 394:

⁴⁵ Հայերեն բառի ստուգաբանությունը և բարբառային ձևերը տե՛ս Աճառյան, Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1973, 2: 650-651:

կան զարգացումը կանոնավորապես բնորոշ է նաև կովկասյան պարսկերենին, հմմտ.՝ կովկ. պրս. qunši < աղբբ. qonşu «հարևան», կովկ. պրս. qultuq < աղբբ. qoltuq «անութ, թևատակ» և այլն:

Կովկ. պրս. **muri** (Ղոնաղբենյ),⁴⁶ **müri** (Լահիջ),⁴⁷ **müri** (Գոմբորի),⁴⁸ **muri** (Արյուսբյուշ, Դաղ Ղուշչի),⁴⁹ **muri** (Խալթան),⁵⁰ **muri** (Ղուբա),⁵¹ **muri** (Դերբենտ),⁵² **muri** (Մաղրասա),⁵³ **muri**, **müri** (առանց բարբառի որոշարկման),⁵⁴ հմմտ.՝ նաև **müri** (աղբբ. Ղուբայի բարբառ)⁵⁵ «մորի, ազնվամորի, էլակ»՝ փոխառություն է հայերեն բարբառային **մուրի** [**muri**] (Մեյսարի, Քերքենջ),⁵⁶ հմմտ.՝ մորի [**mori**] (Մեյսարի).⁵⁷ մորե [**more**], մորի [**mori**] (Ար-

⁴⁶ Cəfərova N., Əlifba, Bakı, 1996: 21, 29; Cəfərova, N., Hacıyev, M., Zuhun tati (III sinif üçün dərslik), Bakı, 1996: 47, 81:

⁴⁷ Квачадзе М., Речь гомборских лаиджей (диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук), Тбилиси, 1990: 245:

⁴⁸ Hüseynova G., Lahic tatların dili, Bakı, 2002: 178:

⁴⁹ Soltanov A., Soltanov, M., Tatca-azərbaycanca, azərbaycanca-tatca lügət: Ərüsüküş-Dağ Quşçu ləhcəsi, Bakı, 2013 (PDF տարբերակ): 42:

⁵⁰ Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 93, 179:

⁵¹ Агарунов Я., Агарунож, М., Татско (еврейско)-русский словарь, Москва, 1997: 119:

⁵² Дадашев М., Русско-татский (горско-еврейский) словарь, Москва, 2006: 74, 86, 103:

⁵³ Այս ձևը հեղինակի դաշտային գրառումներից է:

⁵⁴ Начыјев М., Азәрбајҹан татларынын дили (Фонетика, лексика, морфолокија, синтаксис), Бақы, 1995: 116; Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963: 118; Hüseynova G., Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarnın dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 163; Hüseynova G., Tat dili leksik fondunun genealoji təhlili (Azərbaycan tatlarnın dilini materialları əsasında), Bakı, 2013: 162; 195, 199:

⁵⁵ Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti (redaktorlar: Axundov A., Kazimov Q., Behbudov, S.), Bakı, 2007: 365: Բառը կարող է աղբբեջաներենի բարբառ մուսք գործած լինել հենց կովկասյան պարսկերենից, նաև Ղուբայի տարածաշրջանի պարսկախոս բնակչության որոշ հատվածի թյուրքալեզվության անցնելու հետևանքով:

⁵⁶ Բաղրամյան Ռ., Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964: 214:

⁵⁷ Նույն տեղում:

ցախ)⁵⁸ «*մորի, ելակ*» ձևից,⁵⁹ կովկասյան պարսկերենի որոշ բարբառներում ձայնավորի *u > ü* ծայր աստիճան շրթայնացմամբ:

Այսպիսով՝ եթե հայացք նետենք կովկասյան պարսկերենի բարբառային քարտեզին, ապա ակնհայտ է, որ քննության առարկա հայկական փոխառությունները լայնորեն վկայված են Լեռնային Շիրվանի տարածքում խոսվող բարբառներում և խոսվածքներում՝ ընդգրկելով այս լեզվի բոլոր երեք՝ մահմեդական, հրեական և հայկական տարբերակները,⁶⁰ մինչդեռ ծայր հարավային ապշերոնյան բարբառախմբում դրանք կարծես թե լիովին բացակայում են: Եթե այս հանգամանքը բացառապես պայմանավորված չէ վերջինիս լեզվական նյութերն արտացոլող հրատարակությունների սակավությամբ, ապա կարելի է ենթադրել, որ հայերենի և կովկասյան պարսկերենի միջև բառային փոխառությունների ի հայտ գալուն հանգեցրած առավել սերտ շփումների պատմական գործընթացը տեղի է ունեցել հենց Շիրվանի լեռնային հատվածներում, որտեղ էլ այս երկու լեզուները ժամանակին կիսել են միևնույն աշխարհագրական տարածքը:

⁵⁸ Սարգսյան Ա., Ղարաբաղի բարբառի բառարան, Երևան, 2013. 530:

⁵⁹ Հայերեն բառի ստուգաբանությունը և բարբառային ձևերը տե՛ս Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, Երևան, 1977, 3: 347; Martirosyan H., Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon, Leiden, 2009: 474-478:

⁶⁰ Ավանդաբար պատմական Շիրվանում կովկասյան պարսկերենով խոսում էին հենց այս երեք էթնիկ-դավանական հանրությունների ներկայացուցիչները:

НЕКОТОРЫЕ АРМЕНИЗМЫ В КАВКАЗСКО-ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ

Вардан Восканян
(резюме)

В статье обсуждается вопрос лингвистических контактов армянского и кавказско-персидского (татского) языков. На примере анализа нескольких лексических заимствований из армянского, которые имеют широкую аттестацию почти во всех диалектах и говорах кавказского персидского на территории Нагорного Ширвана, делается вывод, что данные арменизмы - результат тесных взаимосвязей и контактов между двумя языками исторически делившими один и тот же географический ареал распространения.

SOME ARMENISMS IN CAUCASIAN PERSIAN LANGUAGE

Vardan Voskanian
(summary)

In the article the issue of linguistic contacts between Armenian and Caucasian Persian (Tati) languages is discussed. By means of sampling and examination of some Armenian loan-words, widely attested almost in all the dialects and patois of the Caucasian Persian in Mountainous Shirvan, it is concluded that the Armenisms in question are consequence of the close correlation and contacts between both languages, which historically shared the common geographical area of spread.